

ODLOMKI IZ PRAVNE ZGODOVINE MESTA LJUBLJANE
OD XVI. DO XVIII. STOLETJA

ANTON SVETINA

V naslednjih zvezkih časopisa za slovensko krajevno zgodovino bom objavil odlomke iz razprave Uprava in ustava mesta Ljubljane od XVI. do XVIII. stoletja. Prikazane bodo predvsem pravice in dolžnosti upravnih organov mesta, ki jih je mestni svet vsako leto na novo izvolil na svojih sejah, ki so bile za izvolitev posameznih mestnih organov vnaprej po datumu točno določene, kakor bomo to videli pri opisu posameznih mestnih služb.

I. ZUPAN MESTA LJUBLJANE

S privilegijem cesarja Maksimilijana iz leta 1504¹ je dobilo mesto Ljubljana kot edino mesto na Kranjskem pravico, da so mestni sodnik in 12 članov notranjega sveta smeli izvoliti enega izmed svojih članov za mestnega župana. Slovenski naziv župan pa ne pove točno tistega, kar je mestni župan v resnici predstavljal. Nemški naziv »Burgermeister« in latinski naziv »magister civium« nam bolj razložita funkcijo, ki jo je mestni župan opravljal. Bil je neposredni načelnik ali starešina članov notranjega sveta, posredno pa najvišji predstavnik vsega meščanstva. V dveh kranjskih mestih, to je v Novem mestu in v Metliki, je dosedaj listinsko ugotovljeno, da so volili člani notranjega sveta poleg mestnega sodnika še svojega starešino.² Ker pa ti dve mesti nista imeli privilegija za izvolitev župana, je bil tam izvoljeni starešina le drugi najvišji predstavnik mesta. Zanimiva je nadalje ugotovitev, da so v ohranjenih matičnih knjigah Ljubljane iz XVI. in XVII. stoletja vpisovali kot naziv za župana »consul«, kakor so imenovali župane v primorskih mestih Trstu in Reki.

Kot najvišji izvoljeni mestni organ in kot načelnik meščanstva je župan predstavljal mesto na zunaj in je zastopal Ljubljano na sejah deželnega zbora in na skupnih sejah deželnih zborov oziroma deželnih odborov nižjeavstrijskih dežel.

V zgoraj omenjenem privilegiju iz leta 1504 je bilo predpisano, naj ljubljanski župan priseže tako kakor župani štajerskih mest. Poglejmo, kaj pravi Popelka o funkciji mestnega župana v Gradcu: »Do 18. stoletja ni bil župan nič drugega kot govorilo mestnega sveta. Odločati je smel le po odredbah mestnega magistrata in je bil v upravnih zadevah popolnoma odvisen od njegovega mnenja ter ni imel nobene sa-

mostojne oblasti. Župan je predsedoval sejam mestnega sveta, če pa so bile v razpravi sodne zadeve, je seje vodil mestni sodnik in jim je župan prisostvoval kakor drugi člani notranjega sveta. Župan je v glavnem nadzoroval publica et aeconomica mesta, tj. imel je nadzorstvo nad mestnimi posestvi, nad pobiranjem davkov in nad polaganjem mestnih računov o dohodkih in izdatkih.³

Ljubljanski župan je do upravnih reform Marije Terezije in Jožefa II. opravljal iste funkcije kot graški. Nadzoroval je vse javnopravne mestne ustanove in urade, ni pa smel v nobeni stvari odločati sam; vse zadeve je moral predložiti mestnemu svetu v končno odločitev. Šele l. 1713 beremo v sodnem zapisniku mestnega sveta, da je izdal mestni svet na svoji seji dne 18. septembra županu polnomočje, naj sam podpisuje in odpošilja tiste račune mesta, ki zadevajo publicum bonum, in jih ni treba predlagati mestnemu svetu v odobritev.⁴

Privilegij iz leta 1504 je tudi določal, da morajo župana vsako leto na novo voliti. Volitev župana se je v Ljubljani opravila meseca julija prvi petek pred sv. Marjeto po starem običaju na isti slavnostni način kot volitev mestnega sodnika. Medtem ko je na vse seje mestnega sveta vabil člane mestnega sveta župan, je na sejo, na kateri so volili župana, vabil člane notranjega sveta mestni sodnik. Na tej seji je poslal najprej notranji svet dva svoja člana po dotedanjega župana na njegov dom; ta dva člana sta potem pripeljala dotedanjega župana v svečanem spremstvu na rotovž. Župan je nato odložil s primernim nagovorom svojo službeno funkcijo in oddal znake svoje službe, to je usnjeno torbo, v kateri so bile shranjene mestne listine in važnejši spisi, nadalje mestne ključe in mestno skrinjico. Mestni sodnik se je potem zahvalil županu z nagovorom za njegovo službovanje, nato sta ga zopet spremila dva člana notranjega sveta na njegov dom.

Mnogo županov je opravljal župansko službo več let zaporedoma. Na dan volitve župana dne 11. julija 1670 pa je mestni svet sklenil, naj v bodoče nihče ne opravlja županske službe več kot tri leta zaporedoma. Svoj sklep je utemeljil mestni svet s tem, da pri izvolitvi župana ne bi bili prikrajšani drugi člani notranjega sveta in da bi bila dana možnost, povišati vsakega člana

pravično po njegovih zaslugah.⁵ Ta sklep pa ni ostal dolgo v veljavi; leta 1688 izvoljeni župan Gabrijel Eder je namreč opravljal to funkcijo od leta 1688/89 do leta 1691/92, od leta 1695/94 do leta 1696/97 in od leta 1702/3 do leta 1709/10, torej dvakrat po štiri leta, tretjič pa celo osem let zaporedoma.

Za opravljanje svoje službe je župan prejemal iz mestne blagajne letno plačo ali »deputat«⁶ prvotno 50 renskih goldinarjev. Ta plača je bila leta 1630 povišana na letnih 100 goldinarjev, leta 1673 na 150 goldinarjev in leta 1699 na 200 goldinarjev.⁶ Na seji mestnega sveta dne 7. julija 1662 je bilo sklenjeno, naj dobiva vsak razrešeni župan, če je svojo službo dobro opravljal, poleg 25 goldinarjev, ki jih prejema kot član notranjega sveta, še posebej 25 goldinarjev letno kot nagrado.⁷ Županom, ki so se pri opravljanju svoje službe posebno izkazali, je mestni svet večkrat naklonil še posebna darila ob priliki njihove razrešitve. Tako je npr. na seji mestnega sveta dne 22. junija 1615 mestni sodnik predlagal naj se županu Janezu Krstniku Bernardiniju podari za njegove zasluge pozlačen bokal, ki naj tehta 115 do 120 lotov in ki ga naj naročijo v Avgsburgu ali Norimberku.⁸ Na seji mestnega sveta dne 10. julija 1615, to je na dan volitve novega župana, so izročili Bernardiniju bokal, ki je tehtal 172 lotov. Bernardinij pa darila ni hotel sprejeti, češ da noče, da bi se pri njem začelo z novo navado in da bi se s tem delali mestu stroški. Šele ko je mestni svet svoj prvotni sklep na novo potrdil, ker je bilo to darilo naročeno s pristankom skupščine meščanov, je Bernardini darilo sprejel.⁹ Leta 1618 je mestni svet podaril županu Adamu Eppichu veliko srebrno kupo z mestnim grbom.¹⁰

Če je imel župan pri opravljanju svoje službe izredne stroške, mu jih je mestni svet povrnil. Leta 1615 je moral npr. jahati tedanji župan v službeni zadevi v Idrijo. V velikem snegu se mu je pohabil njegov najboljši konj, vreden 49 zlatnikov. Na seji dne 11. 1. 1616 je mestni svet sklenil županu povrniti razliko pri vrednosti konja, če bi ga prodal.¹¹

Kadar je bil župan službeno odsoten ali če je nastopal pred mestnim sodiščem kot zapuščinski skrbnik ali kot stranka v zasebnopravnih sporih, je ali sam določil svojega namestnika ali pa mu ga je postavil mestni svet. Na seji mestnega sveta dne 16. 9. 1547 je prosil tedanji župan Bolfenk Gebhart, naj mu mestni svet dovoli štiritedenski rok za predložitev sedemletnega obračuna kot zapuščinski skrbnik in za po-

ložitev obračunov svoje poprejšnje službe špitalskega mojstra. Mestni svet je njegovi prošnji ugodil, obenem pa ga je za čas, dokler ne predloži teh računov, razrešil dolžnosti župana in ga pozval, naj sam prosi enega izmed članov notranjega sveta, ki je njemu enak, da bo med tem časom upravljal županske posle.¹² Ko je moral dne 12. 4. 1602 oditi župan na sejo deželnega zbora, je sam določil svojega namestnika.¹³

Zgoraj je bilo že povedano, da je bila dolžnost župana vabiti člane notranjega in zunanjega sveta na seje mestnega sveta. Vabiti jih je moral pismeno in imeti nadzorstvo nad tem, da so prihajali pravočasno na seje. Zoper nepokorneže je predlagal disciplinske kazni. Leta 1615 ni prišlo pravočasno na novoletno sejo mestnega sveta 8 članov in sicer en član notranjega sveta in sedem članov zunanjega sveta. Ko je župan predlagal, naj se zoper nje postopa, je mestni svet sklenil, naj gre član notranjega sveta v zapor na rotovž, člani zunanjega sveta pa v zapor v špitalski stolp in ne smejo zapora prej zapustiti, dokler ne plača vsak en zlatnik.¹⁴ Nadaljnja dolžnost župana je bila, da je nadzoroval vse mestne funkcionarje in zapuščinske skrbnike, da so pravočasno predlagali obračune za svojo poslovno dobo. V mestni skrinjici oziroma v usnjeni torbi je moral shranjevati vse važne mestne listine in listine meščanov (oporoke, kupne pogodbe, dolžna pisma), odredjal je ogleda hiš pri izdaji gradbenih dovoljenj in v gradbenih sporih ter ogleda zemljišč v zemljiških sporih. Skrbeti je moral za to, da je bila vsakoletna davčna naklada pravočasno odmerjena.¹⁵

Za pravilno opravljanje svojih službenih dolžnosti je župan odgovarjal mestnemu svetu, ki je županom celo predpisoval, kako se morajo obnašati. Ko je bil leta 1549 izvoljen za župana Wolfgang Gebhart, je mestni svet sklenil, naj se ob prevzemu županstva opozori, da ne sme hoditi v družbe, ki niso njemu enake, da ne sme ponočevati, da se mora izogibati plesov, iger, veselih družb in bratovščin in naj ne hodi v goste k strankam, ki tožijo pred mestnim svetom.¹⁶ Začetek decembra leta 1601 je bil tedanjemu županu Adrijanu Salitingerju zaplenjen voz z dvema konjema, ker je na lastno pest vozil dnevno drva iz mestnega gozda. Salitinger je zaradi te zaplembe odstopil kot župan in odpotoval na Vipavsko. Mestni svet je na seji dne 3. decembra 1601 soglasno sklenil, da se izvoli za čas županove odsotnosti upravitelj županstva kljub temu, da bi imel magistrat dovolj razlogov, župana zaradi njegove nepohlevnosti odsta-

viti. O tem sklepu naj se Salitinger obvesti v Vipavo. Ko se je Salitinger dne 7. 12. vrnil, je prosil mestni svet, naj mu njegovo preneglo jezo oprostí.¹⁷ Na seji mestnega sveta dne 15. 6. 1615 je mestni svet sklenil, izdati bivšemu županu z dekretom nalog, naj v roku 14 dni predloži obračune, kaj je v času svojega županovanja v letih 1605/6 in 1606/7, torej pred osmimi leti, prejel v denarju.¹⁸ Mestni svet pa je štítil avtonomne pravice mesta pred samovoljnostjo vicedomskega urada, četudi je župan svoje dolžnosti malomarno opravljal. Leta 1717 je izdal vicedomski urad ljubljanskemu mestnemu svetu nalog, da morajo redne mestne pravde razpisovati vsake 14 dni, kakor je to bilo predpisano v mestnem pravnem redu iz leta 1586. Na seji mestnega sveta je župan poročal, da je upravitelj vicedomskega urada — vicedom je tedaj bival v Vipavi — dal prejšnji dan poklicati njega, mestnega sodnika in mestnega pisarja ob pol drugi uri popoldne k sebi pod pretvezo, da bodo razpravljali o popravilu cest. Ko je odslovil m. sodnika in m. pisarja, je njega, župana, kaznoval z globo 10 zlatnikov zaradi tega, ker ni razpisoval redne mestne pravde od 14 na 14 dni. Nato je zapovedal, naj se hišna vrata zaprejo, župana pa je zadržal v zaporu, dokler ni plačal 10 zlatnikov. Mestni svet je sklenil, naj gresta mestni sodnik in mestni pisar s pritožbo mesta takoj k vicedomu v Vipavo.¹⁹ Kakor je iz zapisnika mestne seje z dne 11. decembra 1717 razvidno, je župan dobil od vicedomskega urada vrnjenih 10 zlatnikov.²⁰ Mestni svet je torej s svojo pritožbo uspel.

Izvoljeni župan ni smel opravljati dveh mestnih služb. Leta 1544 je moral izvoljeni župan Wolfgang Gebhart takoj po izvolitvi odložiti službo špitalskega mojstra, ki jo je do tedaj opravljal.²¹

Žalítve župana je mestni svet strogo kaznoval. 8. 4. 1524 je bil meščan kaznovan z zaporom, ker je uporabljal zoper upravitelja mestnega župana žaljive besede.²² Dne 5. 2. 1549 je mestni svet kaznoval z globo 32 goldinarjev v prid mestnega obzidja Hieroma Hofmana, ker je v nasprotju z mestnimi statuti prekupčeval s soljo in je v nočnem času nagovoril na cesti župana in ga dejansko napadel, ko je bil za nekaj ur izpuščen iz zopora.²³ Na seji mestnega sveta dne 20. 2. 1551 je dal mestni svet poklicati predse Franca Ehingerja, ki je žalil župana in mu grozil s pestjo, ko ga je župan posvaril zaradi obnašanja nasproti drugemu meščanu. Ehinger je prosil župana pred mestnim svetom za božjo voljo za odpušča-

nje; mestni svet pa ga je kljub temu kaznoval s štirinajstdnevnim zaporom na stolpu.²⁴ Podoben primer je obravnaval mestni svet na seji dne 17. 9. 1551. Trgovec s suknom Urban Weidinger je ustavil na cesti župana Dorna in ga nahrulil, da ni on edini prešuštnik v mestnem svetu in v skupščini meščanov in da ima vsaj toliko ali več premoženja, ki ga lahko zapravlja, kot župan sam. Weidinger je župana pred mestnim svetom trikrat po vrsti prosil za božjo voljo za odpuščanje. Župan mu je prekršek odpustil, mestni svet pa je kljub temu odredil, da mora Weidinger v nedeljo na vicedomski stolp v zapor in ga ne sme zapustiti, dokler mestni svet tega ne dovoli.²⁵ Na seji mestnega sveta dne 23. 6. 1615 je bil kaznovan član notranjega sveta Adam Weiss s 14-dnevnim zaporom na rotovžu, ker je župana Bernardinija zmerjal na njegovem domu in mu očital pristranost. Razen tega je moral prositi župana za odpuščanje.²⁶ Adama Weissa srečamo še enkrat v mestnih sodnih zapisnikih zaradi žalítve župana. 11. 9. 1635 ga je mestni svet kaznoval z zaporom na Tranči drugim za zgled, ker je prejšnji dan na poroki Matije Verderberja žalil župana. Zapora ne sme zapustiti prej, dokler ne da županu zadoščenja in dokler se zaradi plačila kazni ne pobota z mestnim sodnikom. Na seji mestnega sveta dne 22. 9. 1635 je Weiss prosil mestni svet za milost in obljubil, da se bo poboljšal in da hoče biti pohleven. Mestni svet je izdal sklep, da mora prositi župana javno za odpuščanje, nakar bo 2 dni zaprt na stolpu pri Kloštrskih vratih in mora plačati dve srebrni kroni za špitalske ubožce.²⁷

Med mestnim županom in mestnim sodnikom je prišlo pri opravljanju službe večkrat do sporov. Tako se je npr. na seji mestnega sveta dne 12. decembra 1552 pritožil župan, ki so mu morali zapiralcj mestnih vrat prinašati zvečer ključe mestnih vrat, da mestni sodnik noče ponoči pošiljati stražarjev k mestnim vratom in tudi sam noče priti tja, če kak tujec zahteva, naj ga puste v mesto. Mestni svet je pritožbi ugodil in je odredil, naj ostane pri sklepu, da mora mestni sodnik v takih primerih nuditi mestnemu županu svojo pomoč.²⁸ Ko pa se je dne 10. 9. 1717 mestni sodnik pritožil zoper mestnega župana, da si ta prisvaja pravico nadzorovati mestnega sodnika, če le-ta prekorači svojo sodnijsko prisego pri opravljanju sodstva, je mestni svet ta spor ex offo ustavil.²⁹

Pri civilnih in kazenskih sodnih razpravah, ki jim je načeloval mestni sodnik, je

bil mestni župan prvi vprašan za pravno mnenje ali pravni nasvet. To je v mestnih sodnih zapisnikih nešteto krat zabeleženo. Zato je mnenje Ivana Vrhovca, ki trdi, da je bila pri razpravah beseda sodnikova kot najimunitnejše osebe tako izdatna, da so se po njej ravnali tudi drugi, ko je prišlo do glasovanja, nepravilno.³⁰ Mestni sodnik je razpravo vodil, pravno mnenje pri glasovanju pa je dal župan ali kak drug ugleden član mestnega sveta.

ZAKLJUČKI

V tej razpravi je prikazana funkcija ljubljanskega župana za čas od leta 1504 do upravnih reform Marije Terezije in Jožefa II., to je do prve polovice XVIII. stoletja. Kakor smo videli, je bilo delovno področje župana obširno, ni pa imel sam nikake oblasti v mestu, ker je bil pri izvajanju svoje županske dolžnosti pod stalnim nadzorstvom mestnega sveta. Ker pa je bil najvišji predstavnik meščanstva — mestni pisar ga večkrat imenuje v mestnih sodnih zapisnikih »Vorgeher und Burgermaister dieser fürstlichen Hauptstadt Laibach« — je prejemal najvišjo plačo izmed tistih mestnih funkcionarjev in mestnih uslužbencev, katerim je mestni svet odmerjal plače na leto. Zato je značilen sklep mestnega sveta iz leta 1670 (glej zap. št. 5), naj ne bodo pri izvolitvi župana prikrajšani drugi člani notranjega sveta. Da pa župan ni imel nikake samostojne oblasti v mestu, temveč le nadzorstvo nad tem, da so bili sklepi mestnega sveta izvršeni, nam kaže primer iz leta 1673, ko je bil izvoljen za župana Ivan Krstnik Dolničar. »mit dieser Anmahnung, dass ihm das gemaine Wesen am besten angelegen sein solle, und was im Rate geschlossen würdet, tutten Nachdruck tun solle«.³¹

Mestni župan je imel nadzorstvo nad tem, da so tisti mestni funkcionarji in uslužbenci, ki so upravljali upravne zadeve mesta, svoje dolžnosti v redu izvrševali. Le mestni sodnik je v poslih mestnega sodstva, kolikor je smel samostojno soditi, bil izjema. Ker pa je imel mestni sodnik nadzorstvo nad meščani, da so se v zasebnem

življenju obnašali dostojno, je bil župan glede tega kot meščan podrejen mestnemu sodniku.

Služba mestnega župana pa ni bila samo častna in donosna, temveč tudi odgovorna. Njegova dolžnost je bila, da je shranjeval vse ključne mestnih vrat, ki so mu jih morali vsak večer prinašati na njegov dom zapiralci štirih mestnih vrat. Če je kdo v nočnem času hotel priti v mesto — in to se je verjetno dogajalo pogosto v času letnih sejmov — je župan odgovarjal za to, da se je odpiranje mestnih vrat v nočnem času opravilo pod varnim nadzorstvom (glej zap. št. 29). Ker je župan imel nadzorstvo nad pobiranjem davkov in nad polaganjem mestnih računov o dohodkih in izdatkih, je soodgovarjal za to, da so bili obračuni mestnih davkarjev, mestnega računovodje in zapuščinskih skrbnikov v določenem roku predloženi v končno odobritev mestnemu svetu. Župan pa je moral tudi sam predložiti obračun dohodkov in izdatkov, ki jih je prejel v denarju pri opravljanju svoje službe (glej zap. št. 18).

OPOMBE

1. Mestni arhiv Ljubljane (v nadaljevanju MALj), B. Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane, IV/44. — 2. Ivan Vrhovec, Zgodovina Novega mesta, str. 63; Anton Svetina, Metlika, str. 31. — 3. Fritz Popelka, Geschichte der Stadt Graz, str. 447. — 4. MALj, Cod. I/59, f. 182. — 5. MALj, Cod. I/39, f. 82. — 6. MALj, Cod. I/52, f. 74. — 7. MALj, Cod. I/32, f. 117. — 8. MALj, Cod. I/23, f. 102. — 9. MALj, Cod. I/25, f. 120. — 10. MALj, Cod. XIII/36, f. 39. — 11. MALj, Cod. I/24, f. 15. — 12. MALj, Cod. I/6, f. 44. — 13. MALj, Cod. I/18, f. 289. — 14. MALj, Cod. I/23, f. 5. — 15. MALj, Cod. I/30, f. 35 in Cod. I/31, f. 88. — 16. MALj, Cod. I/7, f. 169. — 17. MALj, Cod. I/18, f. 214. — 18. MALj, Cod. I/23, f. 96. — 19. MALj, Cod. I/63, f. 153. — 20. MALj, Cod. I/63, f. 222. — 21. MALj, Cod. I/5, f. 37. — 22. MALj, Cod. I/1, f. 91. — 23. MALj, Cod. I/7, f. 105. — 24. MALj, Cod. I/8, f. 29. — 25. MALj, Cod. I/8, f. 85. — 26. MALj, Cod. I/23, f. 105. — 27. MALj, Cod. I/25, f. 219 in 221. — 28. MALj, Cod. I/8, f. 195. — 29. MALj, Cod. I/63, f. 128. — 30. Ivan Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 115. — 31. MALj, Cod. I/42, f.

